

АБСУРД І ХАОС ЯК ВИЗНАЧАЛЬНІ ЕЛЕМЕНТИ СТВОРЕННЯ ОБРАЗУ СВІТУ У ПОВІСТІ Ю.ПОКАЛЬЧУКА „ЧАС ПРЕКРАСНИЙ”

Юрій Володимирович Покальчук – український письменник, перекладач, науковець, кандидат філологічних наук. Перекладав Хорсе Луїса Борхеса, Гемінгвея, Селінджера, Кортасара, Амаду, Маріо Варгаса Льосу, Кіплінга, Рембо та багато інших, написав 17 художніх книг.

На сьогодні жодного системного аналізу прози Ю.Покальчука в літературознавстві немає. Ті ж оцінки його творчості, які фрагментарно існують, є загалом неоднозначними, часом дискусійними. Це і продиктувало завдання нашої статті: зробити спробу проаналізувати образ світу у повісті Ю.Покальчука «Час прекрасний».

Відомо, що образ світу, який витворюється внутрішнім голосом і словом письменника, репрезентує невеликий макет сучасної постмодерністичної реальності. Детальне вивчення дає можливість глибше осягнути його проблеми і людини в ньому. Визначаючи сучасну епоху, Г.Штонь подає «постмодернізм» як «міжчасся». А Умберто Еко переконаний, що «...постмодернізм – не фіксоване хронологічне явище, а певний духовний стан» і «будь-яка епоха має власний маньєризм»[1,с.22].

Поняття та самопрояв таких двох значущих категорії постмодерністського світосприйняття, як абсурд і хаос, повною мірою отримали втілення у життя у повісті Юрія Покальчука „Час прекрасний”. Абсурд і хаос у творі не існують окремо, вони безпосередньо взаємодіють один з одним, породжуються один одним та переходять один в одного. Такі метаморфози „абсурд – хаос” дозволяють відтворити гіперреальність текстову максимально наближено до реальності світової.

Місце дії повісті розгортається у приміщенні Інституту Академії Наук, де Захар Максимович Лапський захищає дисертацію свого життя, присвячену проблемі категорії часу. Сюжетна лінія поживається за рахунок спогадів присутніх при захисті людей, безпосередньо пов’язаних із життям та долею дисертанта.

Абсурдність існування Захара Лапського тривала аж до цієї вирішальної миті захисту дисертації, коли нарешті йому вдалося тріумфально закінчити пошуки сенсу буття, на що було витрачено усе життя та благополуччя не тільки його самого, а й родини. Відчуття полегшення від відступу всепоглинаючої порожнечі абсурду через досягнення головної мети знищує руйнівну і відроджувальну силу хаосу, зупиняючи перебіг часу на якусь мить: „все вже не мало ніякого значення. Він говорив як людина, що чекала усе своє життя, і врешті одержала це слово, і могла його сказати людям”[2, с.145]. У той же час Лапський розуміє, що його виступ – це своєрідна „лебедина пісня”, бо на написання дисертації, як символу перемоги над абсурдністю і хаотичністю існування, було віддано останні сили і витрачено рештки хиткого здоров’я. Але сьогодні „він звертався до всіх, до малого і

великого всесвіту, віддаючись цій промові як прощальному слову, як першій і останній, але все-таки щасливій зустрічі з прекрасним і вічним” [2, с.145].

Автор акцентує, що невдале життя обернулося для Захара Лапського низкою хвороб, які прикували його до ліжка і змусили покинути всі розваги, які оточували його раніше, перейти на дієту і навіть покинути палити. Якщо взяти до уваги визначення категорії хаосу в постмодернізмі як „самоорганізуючої (за певних умов), продуктивної” [3, с.43], то поява низки хвороб Лапського вже не сприймається як випадковість, а, навпаки, як цілеспрямований, самоорганізуючий вплив хаосу на подолання руйнівної сили абсурдності світобудови. Страх поглинання свого мікрокосмосу хаосом хвороби змусив Захара знову взятися за роботу: „захистити врешті цю докторську дисертацію стало його метою, сенсом його життя” [2, с.145]. Тобто руйнівне начало хаосу врешті набуло творчих властивостей, направило саморуйнацію особистості на самовизначення. „Відтак він навчився цінувати мить, почав осмислювати час, відмовившись від довгого ліку, рахуючи лише на „нині” і „зараз” і відмовившись від непевного „коли-небудь” і „потім”” [2, с.145]. Таке перетворення призначення і сутності хаосу з негативного на позитивне саме відповідає постмодерністичній концепції побудови моделі всесвіту.

Хаотичність і абсурдність притаманні навіть зовнішньому виглядові Захара Лапського. Уроджена неохайність у виборі одягу зараз контрастувала з абсурдністю намагання перетворити себе на чепуристого інтелігента, що вказувало на сталість хаосу як невід’ємної частини внутрішнього світовідчуття актанта. Опис зовнішності надає допоміжних характеристик внутрішнього стану персонажа. Тобто, доходимо висновків, що від хаосу, як від сталої частини моделі світу, позбавитись неможливо, але можливо надати йому потрібний напрямок.

Перебуваючи все життя в дезорієнтуючій пастці абсурдності існування, коли особистість нездатна виокремити свій шлях, або коли віртуальний план цього шляху, створений у підсвідомості актанта у вигляді ідеального і бажаного, якимось чином не співпадає з реальністю і можливостями світу матеріального, Захар Лапський, нарешті виокремившись з маси людей, що загубились у своїх протиріччях, ставить за мету донести до свідомості інших шляхи їх вирішення: ”Все, що зараз говорив дисертант, здавалося виплеском його особистого болю і знання, його прагнення сягнути людської душі і розуму водночас, його намагання бути по-справжньому почутим, врешті почутим, побаченим і почутим, всіма тими, хто бачив і чув його усе життя, або ж навіть і не ними, просто кимось, просто хоч кимось одним” [2, с.146]. Лапський розуміє, що процес пошуку виходу із ситуації абсурду - це не масове явище, це явище поодинокі, яке вимагає неабиякої наполегливості і цілеспрямованості, тому цей процес є закритим для загалу, він відкривається обраним, які пізнали всю повноту відчуженості, несхожості та самотності.

З абсурдністю вибору Лапський зустрівся вже при одруженні. Олена Яківна була старша за нього і багато часу приділяла догляду за своєю зовнішністю. Олена вважала свого чоловіка „дурнем-циганом”, без якого,

можливо, жила б набагато краще. У той же час дружина Лапського зустрілась зі своєю власною абсурдністю у межах нездійснених мрій і сподівань. Закохалась вона у „чорний чуб”, в „ті очі”, „те прекрасне тіло блискучого, різуче гарного юнака” [2, с.146], але незабаром він поринув у непогамовний пошук якихось незбагнених таїн життя, які власне для самої Олени не мали ніякої практичної значущості. Тому, коли після війни чоловік почав „занадто вчашати до чарки”, Олена побачила в цьому лише руйнацію, а з таким однобічним поглядом на хаос життя неможливим стало для неї знайти з Лапським компроміс, бо постійно „щось ламалось в ньому, щось не давало йому спокою” [2, с.147]. Замість спроб змінити полюси центрації абсурдності і хаосу, Олена Яківна піддалась загальному ствердженню неможливості переорієнтації моделі свідомості: „Казали – циган, що з нього візьмеш!” [2, с.147]. Тому так і залишилось загадкою для неї, людини, яка б мала бути найближчою, що ж саме „порвалось” у її чоловіка. І навіть зараз, під час захисту дисертації, не відкрилася для неї та істина, яку мріяв донести „хоч до когось” її чоловік: „І що він там ото зараз верзе? Воно, врешті, не так і важливо, аби захистився, то, може, якась копійчина прибавиться” [2, с.148].

Нездатною зрозуміти наміри батька була і їх спільна донька Софія Захарівна Лапська. Усе, що ліпше, вона успадкувала від своєї матері, а від батька ж лише „певну невдачливість”. Батько хвилювався за її долю, боявся, що хаос існування захопить її з головою, тому нерідко попереджував: „Може, чорти в тобі ще сплять, може, ще вийдуть колись назовні... Ой, дивись, щоб не вийшли, як з мене виходили...” [2, с.150]. Найбільшим протиріччям Софії була проблема шлюбу: не хотілось їй когось доглядати і піклуватись про когось, кимось жити, вона жила собою. Закохалась вони лише одного разу – у Віталія, який був батьковим аспірантом. Але абсурдність усієї ситуації полягала в тому, що він її не кохав: „Вона йому подобалась, оце й усе, подобалась, як жінка може подобатись чоловікові” [2, с.149]. Не менш важливою була інша ситуація абсурду: „з дитинства вона знала, що батько дуже хотів сина, а вродилася вона” [2, с.150]. Ревнощі до Петра, який був Лапському нерідним сином, сприяли лише розгортанню порожнечі абсурдності і хаосу між донькою і батьком. Тому і тягнеться вона більше до матері, бо „з мамою, при всій її обмеженості, завжди було легше, з мамою все зрозуміло, чого вона хоче, як вона хоче” [2, с.151].

Згадує про Захара Лапського як про „феномен” і його найближчий друг Михайло Михайлович Гордійчук, з яким у нього склалися особливі стосунки. Абсурдність і хаотичність їхніх стосунків проявилася у різних поглядах на дружбу двох чоловік. Для Лапського дружба була всепоглинаючим почуттям, якому не повинно було заважати ніщо, навіть час, обставини, родина. Гордійчук же „не міг бути таким, як Захар, не міг отак падати на людину лавиною і все, геть все віддавати їй” [2, с.152]. Ця неподібність і стала причиною періоду розходження, бо, на думку Гордійчука, Лапський був максималістом, абсолютістом: „завжди крайнощі, завжди усе на кін”. Війна змінила їх обох, в той час, як „жінки хотіли музики, культури, зовнішнього

антуражу”, хаос і абсурдність війни не відпускала їх: „ми так одразу не могли переключитись, в нас ще жила війна” [2, с.153].

Абсурдність непорозуміння між близькими людьми, відчуття відчуженості від таких, як він, замкненість у самому собі ніби зачиняла Захара в іншому вимірі, де він бачив щось таке, що не кожна людина могла побачити і почути. Він часто намагався пояснити Гордійчуку і дружині щось, але не міг, ніби говорили вони різними мовами: „Дикі невігласи, ми знаємо уривки про щось ідесь, а по суті – нічого, ніякої системи, бо система – це все разом, одностороннє знання – це частина” [2, с.157]. Абсурд же полягає в тому, що „ми нічого не знаємо, ще й пишаємося своїм незнанням”.

Протиріччя між духовним злетом і приземленістю існування фізичної оболонки не давали Захарові спокою. Він не дістав від своїх близьких абсолюту, „спонтанної повені почуттів”, безмежжя, при цьому сам віддавався повністю, вмів по-справжньому любити.

Віталію Нечипоруку довелося бути аспірантом під керівництвом Захара Лапського, який роздивився у ньому якості непересічної людини. Абсурдність світу Віталія полягала у протистоянні сформованого внутрішнього Я із власними бажаннями і точкою зору та соціально прийнятими нормами моралі. Лапський не був обтяженим такими протиріччями, тому він так і приваблював молодого аспіранта. ”Як можна бути таким, думав не раз Віталій, як можна так нічого не боятись, не боятись мислити і почувати, не боятись говорити те, що думаєш, у вічі будь-кому” [2, с.163]. Прагнучи допомогти, Лапський намагався розвіяти сумніви Віталія, упорядкувати і вірно направити хаотичність його думок: „Кажеш правду, і ти вільний всередині себе” [2, с.164]. Він наголошував на тому, що правдивість відкриває свободу особистості, звільняє від зайвих умовностей, від рамок, в які люди самі себе заковують. Бо боятись правди про себе і про навколишній світ, і передовсім про себе в навколишньому світі – це боятись найбільше себе в очах інших.

Вихід із ситуації абсурду Юрій Покальчук бачить у щирій любові, у прийнятті людей такими, які вони є. „Людей треба любити не виміряно, приймаючи відразу, просто любити, а не аналізувати, розрізняти, критикувати” [2, с.168]. Треба бачити їх уповні. І однаково приймати, бо це найближчі тобі люди, інших немає і не буде вже ніколи. Ми обкрадаємо себе, боячись сказати нашим близьким слова щирості і ніжності, слова добра і любові. Ми не церемонимось тільки з „гіркою правдою” на зборах сім’ї. А людині хочеться іншого. Сказати ж комусь, що ми його любимо, навіть коли нас наповнює почуття близькості і радості від спілкування, ми не спроможні. У цьому і закладений абсурд і безглуздість існування. Подолання цього – найвище досягнення особистості.

Пригадуючи притчу Кафки про мисливця Гракха, який загинув на полюванні і на човні відплив на той світ, Лапський порівнює себе з Гракхом. Випадково човен втратив курс, і Гракх опинився серед живих, де був він нібито мертвий, але не зовсім, от і приречений безупинно блукати по землі у марних пошуках потойбічного світу, як вічний блуканець, як ніхто, як зайва

людина. Абсурдність полягає в парадоксальному співіснуванні двох особистостей в одному тілі: з одного боку, доцент університету, автор кількадесяти наукових праць, прекрасний лектор, відзначений урядовими нагородами фронтовик, а з іншого, зайва людина, приречена на самотність і нерозуміння.

Наслідуючи філософію німецького поета Йоганнеса Береха, Юрій Покальчук змальовує три стадії подолання життєвого хаосу і абсурду. Перший рівень – коли людина усвідомлює і осягає розумом, що означає *бути людиною*. Друга стадія – коли людина стає над долею і дізнається, що вона – *господар долі*. Третій етап – коли людина знаходить дорогу до людини, і люди разом проголошують: „Ми перетворимо світ!”.

Отже, часто істина ховається в чомусь дуже простому, але так багато часу потрібно людині для розуміння сенсу цих трьох великих у своїй простоті речей. Герою Покальчука на це цілого життя не вистачило, але він пройшов свій шлях до пізнання, знайшов сенс життя, втілив його у велику дослідницьку роботу.

Таким чином, стає зрозумілим, що пропонована Ю.Покальчуком постмодерністична модель світу – це подолання здеморалізованого часу, який знищує людську особистість.

Список літератури

1. Эко У. Заметки на полях „Имени розы”. // Иностранная литература. – М. 1988 - №10. – С.14-24.
2. Покальчук Ю.В. Час прекрасний: Повісті та оповідання./Ю.В.Покальчук – Харків: Фоліо. – 2002. – 655 с.
3. Ильин И.П. Постмодернизм от истоков до конца столетия: эволюция научного мифа./ И.П.Ильин – М. 1998. – 307 с.

Аннотація

Олейникова Е.Г. Абсурд и хаос как определяющие элементы создания образа мира в повести Ю.Покальчука «Час прекрасний».

Статья посвящена изучению проблемы создания постмодернистического образа мира в повести Ю.Покальчука «Час прекрасний». Автор рассматривает абсурд и хаос как определяющие элементы создания образа мира. В статье сделан вывод о том, что созданная писателем в его произведении модель мира – это деморализованное время, которое уничтожает личность.

Ключевые слова: образ мира, абсурд, хаос, постмодернизм, отчуждение, химеричность.

Анотація

Олійникова К.Г. Абсурд і хаос як визначальні елементи створення образу світу у повісті Ю.Покальчука «Час прекрасний».

Стаття присвячена дослідженню проблеми створення постмодерного образу світу у повісті Ю.Покальчука «Час прекрасний». Автор розглядає абсурд і хаос як визначальні елементи створення образу світу. У статті зроблено висновок про те, що представлена письменником картина світу - це деморалізований час, який знищує людську особистість.

Ключові слова: образ світу, абсурд, хаос, постмодернізм, відчуження, химеричність.

Annotation

Oleinikova E.G. Absurdity and chaos as defining elements to create the world image in Yr. Pokalchuk's story "Chas prekrasny".

The article studies the problem of creation of postmodern image of the world in Yr. Pokalchuk's story "Chas prekrasny". The writer sees absurdity and chaos as defining elements to create the world picture. The aythor of the article comes tj the conclusion – that postmodern world model is a demoralized time which destroys the individual.

Key words: world image, absurdity, chaos, postmodernism, hostility.

Стаття прорецензована доктором філологічних наук, професором Марченко Тетяною Михайлівною.